

ФОРМУВАННЯ ТА КОРЕГУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

УДК 37.013.78:159.922.7:7.01

Марія Фляк, кандидат філософських наук,
доцент кафедри соціальної педагогіки та корекційної освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

ФОРМУВАННЯ ТА КОРЕГУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Мистецтво формує внутрішній світ особистості й одночасно впливає на вдосконалення соціальної практики. Автор акцентує увагу на використанні засобів мистецтва у вихованні. Аналізує основні методи арттерапії: ігротерапію, казкотерапію, лялькотерапію, музичну терапію, бібліотерапію, танцювальну терапію, психогімнастику тощо. Розкриває використання засобів мистецтва у терапевтичному спрямуванні.

Ключові слова: засоби мистецтва, арттерапія, музико терапія, методичні прийоми, словесний метод, ігровий метод, естетичне виховання.

Лит. 5.

Мария Фляк, кандидат философских наук,
доцент кафедры социальной педагогики и коррекционного образования
Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко

ФОРМИРОВАНИЕ И КОРРЕКТИРОВКА ВНУТРЕННЕГО МИРА ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА СРЕДСТВАМИ ИСКУССТВА В СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЕ

Искусство формирует внутренний мир личности и одновременно влияет на совершенствование социальной практики. Автор акцентирует внимание на использовании средств искусства в воспитании. Анализирует основные методы арттерапии: игротерапию, сказкотерапии, куклотерапии, музыкальную терапию, библиотерапию, танцевальную терапию, психогимнастика и тому подобное. Раскрывает использование средств искусства в терапевтическом направлении.

Ключевые слова: средства искусства, арттерапия, музыка терапия, методические приемы, словесный метод, игровой метод, эстетическое воспитание.

**Mariya Flyak, Ph.D., (Philosophy), Associate Professor of the Social Pedagogy and
Correctional Education Department
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University**

THE FORMATION AND CORRECTION OF THE CHILD'S INNER WORLD BY MEANS OF ART IN THE SOCIAL WORK

The Art forms the inner world of the personality and at the same time impacts on the improving of social practice. The author focuses on the using of means of art in education. The author analyzes the basic methods of art therapy: play therapy, fairytale's therapy, doll's therapy, music therapy, bibliotherapy, dance therapy, psychological gymnastics, etc. The article reveals the using the means of art in the therapeutic directions.

Keywords: means of art, art therapy, music therapy, methodological techniques, verbal method, playing method, an aesthetic education.

Постановка проблеми. Для того, щоб людина навчилась мислити і діяти повному, необхідно вже з дитячих років зорієнтувати її на самооцінку, самостійність, саморозвиток й самореалізацію. Саме тому особливої актуальності набуває необхідність впливу засобів мистецтва на особистісний розвиток дитини.

Торкаючись емоцій і почуттів, мистецтво залучає до дії усі сфери особистості: морально-естетичну, інтелектуальну, творчу. Мистецтво впливає на свідомість і підсвідомість людини, її установки й ціннісні орієнтації, переконання і мотиви поведінки, творчу активність і професійну діяльність.

Із давніх давен мистецтво займало важливе місце у процесі формування особистості. Введення його до змісту загальної та професійної освіти завжди було пов'язане з прилученням людини до творчості та стимулювання її до самовираження.

Особливої уваги до мистецтва вимагає сьогодення. Сучасний етап розвитку освіти в Україні характеризується зміною її концептуальних засад та утвердженням замість застарілого "знанневого підходу" нового, особистісно орієнтованого за якого у центр освітньої системи ставиться накопичення людиною якомога більше знань, а забезпечення її

ФОРМУВАННЯ ТА КОРЕГУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

гармонійного співвідношення, її особистісних, професійних і творчих якостей, розвиток її неповторної індивідуальності та самостійності у роз'язанні життєвих проблем.

Мистецтво – це той простір, де творчість, акт створення чогось нового є центром діяльності людини. Зображення дійсності будь-якими засобами за всіх часів сприяло її осмисленню і відкривало таємні глибинні зв'язки людини і суспільства.

Здебільшого у роботі фахівців соціальної сфери використання засобів мистецтва розглядається у терапевтичному спрямуванні. Терапевтичний вплив соціального педагога – це сприяння покращенню стану дитини, що може бути безпосереднім (через бесіду з дитиною); особистісно-опосередкованим (через друзів); предметно-опосередкованим (через книгу чи друковане слово).

Засоби соціально-педагогічної діяльності – це сукупність матеріальних, інтелектуальних, емоційних прийомів які використовуються соціальним педагогом в своїй діяльності. В якості засобів найчастіше виступають книги, засоби масової інформації, природа, навколишнє середовище та мистецтво.

Аналіз основних досліджень та публікацій. Ряд дослідників підкреслюють, що заняття мистецтвом, зокрема театральною діяльністю є важливим засобом естетичного виховання та соціалізації особистості. Особливого значення театру як засобу залучення особистості до естетичних цінностей надавали Я. Коменський, А. Макаренко, В. Сухомлинський. Проблему естетичного виховання школярів розглядають в своїх працях А. Капська, О. Комаровська, М. Левченко, Л. Масол. Ідею комплексного впливу мистецтва на особистість обґрунтували такі відомі педагоги та діячі культури ХХ сторіччя, як П.П. Блонський, М.Д. Леонтович, С.Т. Шацький, Б.Л. Яворський та ін. Вона дістала втілення у працях Д.Б. Кабалецького, Є.В. Квятковського, Б.М. Неменьського, Т.Й. Рейзенкінд, Г.П. Шевченко та ін. Досліджували використання притч, байки, легенди, билини, саги, міфів, казки, анекдотів в казкотерапії Т.Д. Зінкевич-Євстигнеєва, А. Лопатіна, М. Скребкова. Сучасні концепції художньо-естетичного виховання особистості знайшли своє відображення у працях О.П. Рудницької, Б.П. Юсова, П. Еббса, П. Брінсона та інших. Сукупність методик, видів мистецтва у своєрідній символічній формі, що дозволяють за допомогою стимулювання художньо-творчих (креативних) проявів людини здійснити корекцію порушень психосоматичних, психоемоційних процесів досліджувала І.Ю. Левченко, Л.М. Завацька.

Мета статті. Розкрити особливості використання засобів мистецтва у роботі соціального педагога, зокрема, у терапії мистецтва та виховання.

Виклад основного матеріалу. Важко назвати ту сферу суспільного чи індивідуального життя людини, до якої прямо або опосередковано не причетним було б мистецтво. Якщо виділити безпосередній вплив мистецтва на людину, то можна зазначити:

- за його допомогою людина здатна сприймати оточуючий її світ у цілісності;

- воно може проникати в найпотаємніші куточки людської душі, хвилювати і робити людину величною;

- безпосередньо контактує з емоційною сферою особистості, найбільш рухливою//і//пластичною//сферою//людської//психіки;

- за допомогою мистецтва ідея втілюється в такій формі, яка збуджує емоції, активізує уяву, викликає особливі переживання, які називають естетичними, або художніми.

Функції та засоби мистецтва багатогалузеві за різновидами своєї дієвості в різних сферах буття. Мистецтво – це той простір, де творчість, акт створення чогось нового є центром діяльності людини. Зображення дійсності будь-якими засобами за всіх часів сприяло її осмисленню і відкривало таємні глибинні зв'язки людини і суспільства.

Оскільки, соціально-педагогічна діяльність фахівця – це вид професійної або волонтерської діяльності, спрямований на створення умов найбільшого сприяння та психологічного комфорту в соціумі для духовного розвитку людини. Становлення, розвиток і реалізація духовності людини, гармонізація та демократизація взаємин особистості та суспільства становлять основну мету соціально-педагогічної діяльності [1, 17 – 46].

Однією з найбільш ефективних методик, пов'язаних з мистецтвом, є арттерапія, тобто терапія мистецтвом. Спершу цей психотерапевтичний напрямок сформувався як лікувальний. У 1960-их і 1970-их роках почалися спроби об'єднати художні заняття пацієнтів з принципами психотерапевтичних співтовариств і динамічної психіатрії І. Чамперноном, Р. Аммоном, Л. Навратілом та ін. Однак, величезні виховні, діагностичні, корекційні можливості арттерапії є достатньою основою для використання її в педагогічній практиці з метою організації художньої діяльності дітей і при цьому для вирішення різноманітних педагогічних завдань. Інтерес до арттерапевтичних методів відображає

ФОРМУВАННЯ ТА КОРЕГУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

потребу сучасної людини до більш природних, комплексних способів лікування і гармонізації, в яких однаково роль грають розум і почуття, тіло і рух, чоловічі і жіночі якості, здібність до інтроспекції і активної дії. Практично кожна людина може брати участь в арттерапевтичній роботі, яка не вимагає від неї якихось здібностей до образотворчої чи танцювальної діяльності і практично не має обмежень у використанні. Мистецтво дозволяє в особливій символічній формі реконструювати конфліктну травмуючу ситуацію і знайти її вирішення через переструктурування цієї ситуації на основі креативних здібностей суб'єкта. Завданнями арттерапії є:

- дати соціально прийнятний вихід агресивності та іншим негативним почуттям;
- отримати матеріал для інтерпретації і діагностичних висновків;
- пропрацювати думки і почуття, які клієнт звик подавляти;
- сконцентруватися на відчуттях і почуттях;
- розвиток художніх здібностей і підвищення самооцінки.

Прийомами арттерапії виступають малювання, моделювання з папером, фарбами, деревом, образні розмови, написання розповідей, спів, музика, виразні рухи тіла, танець та ін.

Дослідники, зокрема Л.М. Завацька, до основних методів арттерапії відносять: ігротерапію, казкотерапію, лялькотерапію, музичну терапію, бібліотерапію, танцювальну терапію, психогімнастику та інші.

Музикотерапія представляє метод, що використовує музику в якості засобів корекції емоційних відхилень, страхів, рухових і мовних порушень, психосоматичних захворювань, відхилень у поведінці. Музична терапія широко використовується з метою надання соціально-психологічної допомоги та підтримки тим, хто відчуває самотність, невпевненість в собі. Вона допомагає особистості досягнути свої можливості, актуалізувати здібності, що має позитивне значення не лише для окремої людини, а й для суспільства.

Бібліотерапія – спеціальний корекційний вплив з допомогою читання спеціально підібраної літератури з метою нормалізації і оптимізації його психічного стану.

Танцювальна терапія спрямована на розвиток усвідомлення власного тіла, створення позитивного образу тіла, розвиток навичок спілкування, дослідження почуттів і набуття групового досвіду.

Психогімнастика – одна з форм терапії, при якій

взаємодія ґрунтується на руховій експресії, міміці, пантоміміці. Психогімнастика основний акцент робить на навчанні елементам техніки виразних рухів у вихованні емоцій і вищих почуттів, набуття навичок релаксації. Діти вивчають різні емоції, можливість керувати ними. Вправи спрямовані на зменшення напруги і скорочення емоційної дистанції учасників групи, а також на вироблення уміння виражати почуття, бажання свої й іншої людини [2, 83 – 92].

Арттерапія цікава й доступна для соціальних педагогів проєктивна методика, що дозволяє їм, без допомоги психолога, одержати унікальні й достовірні дані про кожного учня, дитину, її взаємини з однолітками, батьками, дорослими. На заняттях легко встановлюється доброзичлива, довірлива атмосфера, що позитивно впливає й на процес діагностики. При цьому також вирішуються виховні, корекційні, терапевтичні завдання, не лише виявляється, але й розвивається творча обдарованість дітей. Таким чином, арттерапія стає тією дорогою, що веде кожному людину до себе самої, дозволяє відкрити себе і бути уважними до інших. Самовираження за допомогою арттерапії дає змогу пізнати нові грані, якості своєї особистості, розкрити внутрішній творчий потенціал й силу. Використовуючи в роботі такі засоби мистецтва як танець, малюнок, ліплення, музику, прозу, поезію, театр, ми пізнаємо хвилюючі життєві миті, почуття й фантазії. Звернення до творчості розвиває інтуїцію, ініціює творче зростання і має велику цілющу силу. Досвід переживання стану цілісності сприяє гармонізації внутрішнього світу людини, що в свою чергу, позитивно впливає на усі сфери життя особистості [3].

Арттерапія є одним із найсприятливіших інструментів у роботі з дітьми, які в силу вікових особливостей не завжди можуть описати свої почуття, стани та ставлення до значимих подій, що особливо важливо в роботі з дітьми з особливими потребами. Малювання, живопис, музикотерапія, ліплення виступають безпечними способами розрядки напруги. Найважливішим позитивом арттерапії для дітей з особливими потребами є те, що вона посилює почуття власної особистісної цінності, а побічним «ефектом» тут виступає почуття задоволення, яке виникає в результаті прояву і розвитку прихованих здібностей, відчуття власної повноцінності та потрібності близьким, оточуючим, а також суспільству загалом.

Терапія мистецтвом – це засіб підвищення соціальної активності, комунікативних здібностей особистості, її адекватної соціалізації у суспільстві.

ФОРМУВАННЯ ТА КОРЕГУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Окрім цього, це засіб корекції функціональних рухових, психогенних або, соціальних відхилень, джерело активізуючої творчості.

Життя окремої людини певною мірою обмежене кордонами реальних можливостей спілкування, потенціалом тієї соціальної сфери, в якій вона живе і діє. Використовуючи мистецтво, як засіб спілкування соціальний педагог надає можливість дитині компенсувати брак реальних форм спілкування. Сама специфіка мистецтва здатна по-перше, відтворювати світ у конкретних, індивідуалізованих чуттєвих образах, по-друге, вона несе на собі відбиток індивідуальності творця.

Мистецтво відтворює всю систему соціального спілкування, починаючи з реально-практичної взаємодії і закінчуючи інтимно-особистим спілкуванням. Особлива роль полягає в тому, що саме в ньому особистість реалізує свою можливість і здобуває досвід універсального, вільного, індивідуалізованого спілкування. Формування такої особистості збігається з намірами і цілями розвитку сучасного суспільства.

Мистецтво є могутнім засобом виховання духовності, яке відображає в художньому образі принципово новий рівень дійсності, виступає як універсальний засіб бачення світу очима іншої людини, перетворення зовнішніх культурних сенсів у духовний світ особистості. Як доводять спеціальні дослідження, розвиток особистості органічно пов'язаний з її ставленням до мистецтва.

Спілкування з мистецтвом підвищує насамперед художній потенціал, від ступеня його розвитку залежить рівень сформованості соціальних цінностей, які активно впливають на успішність виконання виробничо-суспільної діяльності, а також на її соціальні ролі (виробничо-суспільні та сімейно-дозвіллі). Інакше кажучи, мистецтво формує внутрішній світ особистості й одночасно впливає на вдосконалення соціальної практики, залучаючи до мистецтва підрастаюче покоління [4, 104].

Акцентуючи увагу на використанні засобів мистецтва у вихованні, необхідно виокремити їхню здатність активно сприяти розвитку в особистості як усього багатства рис національно-патріотичної ідеології, так і стійких ідейних переконань. Через специфічні форми й засоби мистецтво безпосередньо передає найсугтєвіше в житті суспільства та його культурі, а кращі мистецькі твори дають можливість людині всебічно пізнавати історію і сучасність, побут і традиції народу.

Торкаючись емоцій і почуттів, мистецтво

залучає до дії усі сфери особистості: морально-естетичну, інтелектуальну, творчу тощо. Мистецтво впливає на свідомість і підсвідомість людини, її установки й ціннісні орієнтації, переконання і мотиви поведінки, творчу активність і професійну діяльність. Воно проникає до внутрішнього світу особистості й взаємодіє з її життєвим і художнім досвідом, з глибинними підвалинами "Я".

Концепція виховання засобами мистецтва не обмежується ознайомленням дітей з художніми творами, їх сприйманням, а передбачає активне включення дітей у художню діяльність.

Організація художньої діяльності забезпечується добром методичних прийомів, що викликають у дітей бажання творчості. До них належать:

Показ. Змістовний, точний показ зосереджує увагу дитини, добре впливає на всі органи чуттів і, насамперед, на розумову діяльність. З початком руху у дітей одночасно починається розвиток образного мислення і уявлення про час і простір. І. Сеченов зазначав, що жоден рух не буває без мислення, а роль образу він розцінював як регулятор поведінки [5, 15 – 23].

Зразок – це правильне, емоційне, виразне і красиве виконання педагогом завдання, яке він ставить перед дітьми.

Введення у навчальний процес зразку сприяє розвитку творчих здібностей дітей, допомагає формуванню їхньої самостійності, проявленню ініціативи, активності у подоланні труднощів і виконанні власних творчих задумів.

Словесний метод – це уміння користуватись словом. Психологічна сила впливу слова і інтонація, з якою воно сказане, відкривають перед педагогом великі можливості у спілкуванні з дітьми. Вчасно і до речі сказані слова стимулюють ініціативу, активність, спонукають до дії, спрямовують увагу на те головне, що треба відтворити в завданні, на якість виконання; зміцнюють упевненість дитини в своїх діях. Слово може бути могутнім стимулятором, але ним можна і паралізувати діяльність дитини, убити її віру в себе. Саме тому користуватися словом і інтонацією педагог повинен обережно і артистично, щоб не принизити, не образити дитину.

Правильне співвідношення між наочністю і словом допомагає дітям самостійно знаходити засоби творчої виразності для втілення своїх задумів. Словесний метод відіграє важливу роль у розвитку розумової діяльності дітей, оскільки лише словом можна викликати у дитини справжнє бажання творити і тим самим включити в дію всю її емоційну сферу.

ФОРМУВАННЯ ТА КОРЕГУВАННЯ ВНУТРІШНЬОГО СВІТУ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

Музичний супровід як методичний прийом. Музика є одним з найсильніших засобів виховання. Коли дитина слухає її, у неї, незалежно від бажання і свідомості, виникають певні думки, почуття, образи; збагачується емоційна сфера, яка впливає на якість виконання рухів. Музика допомагає формувати осанку, координацію, знімає втому. Вона викликає процеси збудження і гальмування. Виховати у дитини справжню потребу в музиці, любов до неї, музичний смак одне з важливих завдань педагога.

Ігровий метод змагання. Суть його полягає в тому, що педагог підбирає для дітей таку гру, зміст якої передбачає змагання їх між собою за краще виконання того чи іншого завдання (по групах або індивідуально). Гру можуть придумувати й самі діти.

Метод виховання підсвідомої діяльності. Повноцінна творча діяльність не може протікати без участі підсвідомості. Чим багатша підсвідомість, тим яскравіше у момент творчого процесу вона підкаже рішення, яке не підкаже свідомість. Виховання підсвідомої діяльності починається з дошкільного віку, і відбувається воно шляхом накопичення вражень зорових, слухових, чуттєвих.

Ефективність процесу соціалізації в значній мірі визначається рівнем розвитку духовних, моральних, естетичних цінностей особистості. Саме мистецтво є одним з універсальних засобів естетичного виховання, оскільки сприяє усвідомленню цілісної картини світу завдяки розвитку системи емоційних образів.

Висновки. Соціально-економічні зміни у всіх сферах життя суспільства привели до зміни ціннісних орієнтацій особистості. Ведучою метою освіти стає не обсяг засвоєних знань і умінь, а гармонійний різнобічний розвиток особистості. Це дає можливість реалізації унікальних можливостей людини, створення умов для успішної соціалізації дитини, її психологічної і соціальної адаптації. Процес соціалізації за своєю суттю є культурним процесом. Цей процес складається з виховання й освіти як специфічних засобів соціалізації людини та включає її в процес суспільного виробництва, у суспільно-історичну людську життєдіяльність

Терапія мистецтвом дозволяє соціальному педагогу не лише коректно здійснити діагностику особливостей особистісного розвитку кожної дитини, але й побудувати доброзичливі стосунки між дітьми в соціумі.

Арттерапія – один із методів соціальної та психологічної роботи, використовує можливості мистецтва задля досягнення позитивних змін у інтелектуальному, соціальному, емоційному і особистісному розвитку людини. Сутність арттерапії проявляється у реконструюванні психотравмуючих ситуацій з допомогою художньо-творчої діяльності, звільненні від переживань, пов'язаних із ними через продукт художньої діяльності, і навіть створення нових позитивних переживань, народженні креативних потреб та їх задоволення.

Терапія за творчим самовираженням не лікувальна, а цілюща: спрямована не так на ліквідацію тих чи інших станів, а на розвиток людиною своїх стосунків із собою й цивілізованим світом. Тому завдання арттерапії, пробудити у людині активність, спрямовану на її творчі можливості.

Мистецтво є важливою складовою у роботі соціального педагога, оскільки воно спроможне одночасно збагачувати особистість і чуттєвим досвідом, і пізнавальною інформацією, що уможливорює збалансованість когнітивних і афективних чинників у виховному процесі, мистецтво здатне забезпечити комплексний вплив на всі сфери особистості. Ефективність соціального виховання дітей великою мірою залежить від професійного рівня соціального педагога, та від методів та засобів, які соціальний педагог використовує у процесі художньо-творчої діяльності з дітьми.

1. Комарова А.І. *Духовність, духовний розвиток особистості [аналітичні розробки]* / Комарова А.І. – К., 1999. – Т. 16. – С. 17 – 46.

2. Завацька Л.М. *Технології професійної діяльності соціального педагога. [навчальний посібник]* / Завацька Л.М. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2008. – С. 83 – 92.

3. Сорока О.В. *Арт-терапія в соціальній сфері. [курс лекцій]* / Сорока О.В. – Тернопіль, ТДПУ, 2008. – С. 86.

4. Сердюк І.Д. *Соціальна творчість як поняття. Нова парадигма [альманах наукових праць]* / Сердюк І.Д. Київ Запоріжжя, 2004. Вип. 35. – С. 104.

5. Фриз П.І. *Зміст, форма і сутність хореографічної культури та її вплив на творчий розвиток особистості дитини // Музикознавчі студії / Наукові збірки ЛДМА імені М.В. Лисенка. – Львів. – 2007. – Вип. 16. – С. 15 – 23.*

Стаття надійшла до редакції 18.03.2016